

Metodyka monitoringu jakości siedlisk dubelta i monitoringu botanicznego na odtworzonych siedliskach dubelta w projekcie LIFE17 NAT/PL/000015

Michał Korniluk

Koordynator Naukowy Projektu

Białystok, kwiecień 2019

Spis treści

Używane w metodyce pojęcia.....	3
Cel monitoringu.....	4
Obszar badań.....	4
Monitoring jakości siedlisk dubelta.....	4
Niezbędne wyposażenie botanika.....	4
Harmonogram i zasady prowadzenia kontroli terenowych.....	5
Przebieg prac kameralnych i kontroli terenowych.....	5
Monitoring botaniczny – założenia ogólne	6
Harmonogram i zasady prowadzenia prac terenowych.....	7

Używane w metodyce pojęcia

Botanik – osoba wykonująca badania w terenie

Odtwarzana działka – działka, na której rozpoczęte będą działania ochronne w pierwszym lub drugim roku monitoringu.

Powierzchnia monitoringowa – fragment łąki lub torfowiska (od 0,05 ha do 0,5 ha) na odtwarzanej działce objęty monitoringiem botanicznym. Obejmujący jeden typ zbiorowiska roślinnego o małej zmienności cech abiotycznych, w którym zawierają się punkty kontrolne i poletka badawcze.

Powierzchnia referencyjna – fragment łąki lub torfowiska (od 0,05 do 0,5 ha) sparowany z konkretną powierzchnią monitoringową, o zbliżonej do niej strukturze roślinności, tożsamym rodzaju użytkowania oraz o zbliżonych cechach abiotycznych (obecnych na powierzchni monitoringowej przed rozpoczęciem na niej działań ochronnych).

Punkt kontrolny – wygenerowana losowo lokalizacja w obrębie powierzchni monitoringowej, w którym określane są zmienne środowiskowe

Punkt referencyjny – wygenerowana losowo lokalizacja w obrębie powierzchni referencyjnej, w której określane są zmienne środowiskowe.

Punkt pomiarowy - wspólna nazwa dla punktów kontrolnych i referencyjnych

Poletko badawcze – obszar wykonywanego zdjęcia fitosocjologicznego, reprezentatywny dla danego typu zbiorowiska roślinnego w obrębie powierzchni monitoringowej

Poletko referencyjne – obszar wykonywanego zdjęcia fitosocjologicznego, sparowany z konkretnym poletkiem kontrolnym, na którym nie są prowadzone działania ochronne

Kontrola terenowa – jednostkowe wejście w teren, podczas którego botanik prowadzi badania monitoringowe na co najmniej jednej powierzchni monitoringowej. Podczas jednej kontroli terenowej, botanik może skontrolować kilka powierzchni monitoringowych.

Siedlisko dubelta – siedlisko wykorzystywane przez dubelty w okresie lęgowym jako żerowisko, miejsce gniazdowania lub tokowisko

Odtwarzanie siedlisk – proces służący poprawieniu stanu zachowania siedlisk dubelta.

Działania ochronne – działania ukierunkowane na poprawię stanu zachowania siedlisk dubelta poprzez: przywrócenie użytkowania rolniczego (koszenie i/lub wypas), zmianę reżimu użytkowania (na inny lub mniej/bardziej intensywny), poprawę warunków wilgotnościowych siedliska (np. budowa zastawek).

Koordynator Naukowy Projektu - autor metodyki i osoba odpowiedzialna za kontakt z botanikami, nadzór nad ich pracą oraz za wydanie zgody na zmianę terminów, zakresu prowadzonego monitoringu oraz zatwierdzenie ostatecznej wersji (uszczegóławianej przez botaników) monitoringu botanicznego.

Cel monitoringu

Celem monitoringu jest ocena skuteczności realizowanych w ramach projektu działań ochronnych dla poprawy stanu zachowania siedlisk dubelta oraz ocena ich wpływu na strukturę jakościową i ilościową zbiorowisk roślinnych. Wyniki monitoringu pozwolą odpowiedzieć na następujące pytania:

1. W jaki sposób działania ochronne wpłynęły na jakość siedlisk żerowiskowych i lęgowych dubelta.
2. Jaki wpływ na strukturę jakościową i ilościową zbiorowisk roślinnych ma odtwarzanie siedlisk dubelta.

Obszar badań

Obszarem monitoringu będą odtwarzane w ramach Projektu siedliska dubelta w głównych ostojach gatunku w Polsce (patrz: Korniluk i Piec 2016) w regionie Podlasia i Lubelszczyzny.

Monitoring jakości siedlisk dubelta

Ocena jakości siedlisk dubelta będzie wykonana w oparciu o pomiary zmiennych środowiskowych w punktach kontrolnych na powierzchniach monitoringowych. Powierzchnie te zostaną wybrane w taki sposób, aby objąć monitoringiem różne działania ochronne (wypas lub koszenie) w różnych typach zbiorowisk roślinnych. Na części z odtwarzanych w ramach projektu działkach, zostanie wyznaczonych od 2 do 5 powierzchni monitoringowych. Liczba ta będzie zależna od wielkości działki i jej zróżnicowania botanicznego. W obrębie każdej z powierzchni zostanie wylosowanych pięć punktów kontrolnych, w których botanicy będą dokonywali pomiarów cech siedliska (Tabela 1), istotnych dla zapewnienia żerowisk dubelta (Korniluk i in. 2019) oraz zapewnienia odpowiednich miejsc gniazdowych dla samic.

Ponadto, możliwie najbliżej każdej z powierzchni monitorowanych, botanik wyznaczy powierzchnię referencyjną, o zbliżonej do powierzchni monitoringowej strukturze roślinności, tożsamym rodzaju użytkowania wyjściowego oraz o zbliżonych cechach abiotycznych (obecnych na powierzchni monitoringowej przed rozpoczęciem na niej działań ochronnych). W obrębie powierzchni referencyjnej botanik wylosuje pięć punktów referencyjnych.

Powierzchnie monitoringowe i powierzchnie referencyjne jak również punkty pomiarowe będą stałe przez cały okres prowadzenia monitoringu. Stałość należy tu rozumieć jako lokalizacja w obrębie tego samego płatu siedliska, o zbliżonej strukturze roślinności i jednakowych cechach abiotycznych.

Niezbędne wyposażenie botanika

W celu prawidłowego przeprowadzenia kontroli terenowej niezbędne jest odpowiednie wyposażenie botanika, na które składają się: odbiornik GPS, formularz terenowy wraz z podkładką, dwa długopisy (na wypadek awarii jednego), taśma miernicza 30 metrowa*, pręt do badania grząskości gruntu*, ramka miernicza 50x50 cm*, bałwanek dubelta (okrągła brązowa piłeczka)*, płytki o wymiarach 10x10 cm do oceny pokrycia roślinnością wertykalnego*.

* Sprzęt zapewniony przez zamawiającego

Harmonogram i zasady prowadzenia kontroli terenowych

- a) Monitoring oceny jakości siedlisk dubelta prowadzony będzie co roku w sezonie lęgowym dubelta (maj-czerwiec) w latach 2019-2022.
- b) W ciągu sezonu należy wykonać dwie kontrole terenowe:
  - a. kontrola I w 2019 roku – od dnia podpisania umowy do 15 maja, kontrola I w latach 2020-2022 – od 1 do 15 maja,
  - b. kontrola II – od 25 maja do 10 czerwca.

Odstęp pomiędzy I i II kontrolą musi wynosić co najmniej 20 dni i nie być dłuższy niż 30 dni.

- c) Aby zminimalizować ryzyko zakłócenia toków, kontrole terenową należy rozpocząć się nie wcześniej niż godzinę po wschodzie słońca i zakończyć nie później niż godzinę przed zachodem słońca.
- d) Każdego roku, przed rozpoczęciem prac terenowych należy skalibrować zespół wykonujący pomiary cech siedliskowych z Koordynatorem Naukowym Projektu.
- e) Jeżeli kontrole będą wykonywane przez więcej niż dwie osoby, aby zminimalizować błąd obserwatora, pierwsza i druga kontrola w tym samym punkcie pomiarowym musi być wykonywana przez tę samą osobę.
- f) Kontrole należy wykonywać przy braku opadu atmosferycznego.
- g) W przypadku nieumyślnego spłoszenia dubelta, należy zaznaczyć pozycję GPS poderwania się ptaka do lotu i przekazać Koordynatorowi Naukowemu Projektu.
- h) Wszelkie wykonywane pomiary należy notować wyłącznie na dedykowanym do tego formularzu terenowym (Załącznik nr 7 do zapytania ofertowego).

Przebieg prac kameralnych i kontroli terenowych

Botanik wyznaczy powierzchnie monitoringowe na odtwarzanych działkach objętych monitoringiem oraz powierzchnie referencyjne. Następnie przy użyciu narzędzi GIS nakreśli granice tych powierzchni i wylosuje w każdej z nich po 5 punktów pomiarowych. W przypadku gdy na odtwarzanej działce botanik stwierdzi tylko jeden typ zbiorowiska roślinnego (jednolite siedlisko) wyznaczy w jej granicach dwie powierzchnie monitoringowe.

Po dotarciu do punktu GPS z lokalizacją punktu pomiarowego, botanik określi jego dokładną lokalizację poprzez wyrzucenie w górę piłeczki styropianowej będącej imitacją dubelta. Punktem pomiarowym będzie miejsce, w którym piłka uderzy o ziemię. W punkcie tym botanik dokona oceny cech siedliska (Tabela 1) wypełniając formularz terenowy (Załącznik 1).

Po skończonym próbkowaniu, należy wyznaczyć możliwie blisko od punktu pomiarowego, lokalizację, w której wykonany będzie pomiar cech siedliskowych podczas drugiej kontroli. Lokalizacja ta musi stanowić ten sam płat zbiorowiska roślinnego o możliwie identycznych cechach (wilgotność, struktura roślinności etc.). W lokalizacji tej należy też wbić tyczkę umożliwiającą odnalezienie punktu podczas drugiej kontroli.

Uwaga: Należy uważać, aby nie zniszczyć struktury roślinności w punkcie kontrolnym oraz w punkcie wykonywania drugiej kontroli, gdyż może to wpływać na zafałszowanie zbieranych danych. Należy również ostrożnie poruszać się w obrębie monitorowanego płata siedliska, aby zminimalizować wpływ człowieka na jego cechy i dalsze przemiany.

Tabela 1 Tabela zmiennych siedliskowych określanych w punktach pomiarowych wraz z opisem.

Nazwa zmiennej i jednostka	Opis
Siedlisko	Syntakson w randze związku
Średnia wysokość roślinności zielnej (cm)	Średnia w kwadracie 50x50 cm
Wysokość kęp (cm)	Wysokość kęp turzycowych
Struktura wysokości roślinności w odległości do 1 m od punktu pomiarowego	Wysokość roślinności w punkcie pomiarowym oraz w losowych kierunkach w odległości 5, 10, 20, 50 i 100 cm od punktu.
Wysokość krzewów (cm)	Średnia wysokość krzewów w kwadracie 50x50 cm
Pokrycie roślinnością horyzontalne (m)	Poprzez umiejscowienie bałwanka dubelta lub obiektu o zbliżonej wielkości (kulki), w punkcie pomiarowym i określenie z 4 stron (N, E, S, W) odległości, z której przestaje być widoczny; poziom wzroku obserwatora na wysokości 1,5 m
Pokrycie roślinnością wertykalne (%)	Procentowe pokrycie roślinnością kwadratu 10x10 cm w punkcie pomiarowym.
Dostępność odkrytej gleby (%)	Udział odkrytej gleby w kwadracie 50x50 cm
Grząskość gleby (cm)	Poprzez zrzucenie zaostrego stalowego pręta (średnica 8 mm, 180 g) z wysokości 150 cm, wynik będący średnią z trzech rzutów; w przypadku pokrycia krzewami konieczne jest usunięcie ich przed zrzuceniem pręta.
Wilgotność gleby	Gdzie: 1 – gleba sucha, 2 – gleba lekko wilgotna chłodzi po ściśnięciu w dłoni, 3 – gleba mokra zostawia wilgotną rękę po ściśnięciu w dłoni, 4 – gleba nasyciona wodą, mokra ręka i woda między palcami po ściśnięciu dłoni, 5 – gleba silnie nasyciona wodą, po ściśnięciu dłoni wycieka między palcami
Ślady kopytnych (%)	Udział gleby zruszonej kopytami wypasanych zwierząt w kwadracie 50x50 cm
Obecność śladów żerowania (0/SO/OD):	Obecność śladów żerowania ptaków, gdzie: SO – otwory sondowania dziobem, OD – odchody, 0 – brak
Uwagi	Jeżeli wystąpią: buchtowisko dzików, kontrola po opadzie deszczu lub inne czynniki istotnie wpływające na mierzone zmienne

Monitoring botaniczny – założenia ogólne

Monitoring botaniczny ma za zadanie określić wpływ działań ochronnych (koszenie i wypas) na strukturę jakościową i ilościową zbiorowisk roślinnych. Cel ten ma być osiągnięty poprzez zbadanie

przemian roślinności na powierzchniach monitoringowych i porównanie ich dynamiki do przemian zachodzących na powierzchniach referencyjnych.

W obrębie powierzchni monitoringowych i na odpowiadającym im powierzchniach referencyjnych, botanik wyznaczy poletka badawcze i referencyjne, każde o pow. 4-8 m², na których metodą zdjęcia fitosocjologicznego, w oparciu o dziesięciostopniową skalę wg LONDO (1975, Tabela 2), dokona procentowego oszacowania stopnia pokrycia przez poszczególne gatunki roślin oraz łącznego pokrycia warstwy zielnej. Zdjęcia fitosocjologiczne będą wykonane w szczycie okresu wegetacyjnego.

Tabela 2 Stopień pokrycia gatunków wg skali LONDO

Stopień	Pokrycie
R	pojedyncze
+	<5%
1	5-15%
2	15-25%
3	25-35%
4	35-45%
5	45-55%
6	55-65%
7	65-75%
8	75-85%
9	85-95%
10	95-100%

Ponadto przy każdym z poletek badawczych i referencyjnych należy wyznaczyć stały punkt (oznaczyć go w terenie tak by był możliwy do odnalezienia co roku a jednocześnie nie przeszkadzał w działaniach ochronnych prowadzonych na tym terenie. Odpowiednie oznaczenie punktu leży po stronie Wykonawcy) w którym botanik w każdym roku wykona jedno zdjęcie (dokumentacja fotograficzna) pokazujące poletko oraz horyzont. Kadr i kierunek zdjęcia powinien być możliwie tożsamy w każdym z lat monitoringu.

Harmonogram i zasady prowadzenia prac terenowych

- Pierwszy rok, w którym dana działka zostanie wprowadzona do monitoringu botanicznego będzie rokiem bazowym dla danej działki. W roku bazowym zostaną założone na niej powierzchnie monitoringowe oraz odpowiadające im powierzchnie referencyjne. Na powierzchniach tych zostaną wytypowane poletka monitoringowe i referencyjne. Zamawiający zakłada, że powierzchnie jak i

poletka będą zakładane na kolejnych działkach maksymalnie do 2021 roku włącznie. Numery działek (i ich lokalizacja) na jakich będą zakładane powierzchnie i poletka będą sukcesywnie przekazywane do wiadomości Wykonawcy w miarę prowadzonych wykupów i porozumień.

- W kolejnych latach dla danej działki, co roku do 2022 r. włącznie, prowadzony będzie monitoring botaniczny na wszystkich wyznaczonych w roku bazowym poletkach.

- Lokalizacje poletek badawczych i referencyjnych należy oznaczyć w terenie w taki sposób, aby w kolejnych latach monitoringu były one możliwe do odnalezienia po wykonanych działaniach ochronnych (koszenie lub wypas). Oznaczenia te jednak nie mogą przeszkadzać w przeprowadzeniu koszeń. Odpowiednie oznaczenie poletek leży po stronie Wykonawcy.

- Metodyka Monitoringu Botanicznego określa ogólne założenia, które muszą być uszczegółowione przez Wykonawcę w taki sposób, aby osiągnąć cel prowadzonego monitoringu i po jego zakończeniu możliwe było empiryczne opracowanie wyników oceniające wpływ działań ochronnych na strukturę jakościową i ilościową zbiorowisk roślinnych.

Literatura

Londo G. 1975: Dezimalskala für die Vegetationskundliche Aufnahme von Dauerquadraten. – W: Schmidt W. (red.): *Sukzessionsforschung. Berichte der Internationalen Symposien der Internationalen Vereinigung für Vegetationskunde Herausgegeben von Reinhold Tüxen*. Berlin 16-19.04.1973: 613-617.

